

GROBNICA BRATOVŠTINE HRVATSKIH POMORACA U JUŽNOJ
ENGLESKOJ (KASNI SREDNJI VIJEK)

Lovorka ČORALIĆ

Hrvatski institut za povijest, Opatička 10, 10000 Zagreb, Hrvatska
e-mail: lovorka@isp.hr

IZVLEČEK

V uvodu so prikazani hrvaško-angleški politični in kulturni stiki v srednjem veku (stiki med “pionirjem hrvaške in evropske znanosti” Hermanom Dalmatinom in Robertom iz Kettona; sporni prihod kralja Riharda Levjesrčnega v Dalmacijo itd.). V stoletjih, ki so sledila, so bila potovanja in bivanja Hrvatov v angleških krajih vse pogostejša in pestřejša. Prvo intenzivnejše obdobje hrvaško-angleških stikov, predvsem pa prisotnosti Hrvatov v tamkajšnjih mestih, je povezano s služenjem slednjih v beneški trgovski mornarici oziroma s plutjem t. i. ‘flandrijskih galej’ v pristanišča južne Anglije. Od druge polovice 15. do srede 16. stoletja je bil Southampton vodilno pristanišče italijanskih trgovcev v Angliji, zato je takrat v njem delalo več trgovcev in pomorcev s širšega področja vzhodnega Jadrana. V southamptonski cerkvi sv. Marije je bila nekoč celo grobnica hrvaških pomorcev, zaposlenih na beneških ladjah. Nagrobna plošča se danes nahaja v cerkvi sv. Miklavža v bližnjem North Stonehamu, napis na njej iz leta 1491 pa priča, da so jo postavili člani bratovščine Scuola degli Schiavoni, ustanovljene v Benetkah sredi 15. stoletja.

Ključne besede: hrvaško-angleški stiki, Southampton, Benetke, trgovina, pomorstvo, pozni srednji vek

LA CRIPTA DELLA CONFRATERNITA DEI MARITTIMI CROATI NEL SUD
DELL’INGHILTERRA (BASSO MEDIOEVO)

SINTESI

La parte introduttiva del contributo presenta i contatti politici e culturali croato-inglesi nel medioevo (i rapporti tra il “pioniere della scienza croata ed europea” Ermanno di Carinzia e Roberto di Ketton; l’arrivo discutibile del re Riccardo Cuor di Leone in Dalmazia, ecc.). Nei secoli successivi i viaggi e i soggiorni dei croati nelle città inglesi si fecero sempre più frequenti e variegati. La prima fase dei contatti croato-inglesi più intensi e soprattutto di maggiore presenza dei croati nelle città inglesi è legata all’impiego di questi nella marina mercantile della Repubblica di Venezia ossia alla navigazione delle cosiddette “galee di Fiandra” verso i porti dell’Inghilterra del Sud. Southampton, che dalla seconda parte del ‘400 fino alla metà del ‘500 rappresentò il porto più importante per i commercianti italiani in Inghilterra, vide operarvi in questo periodo diversi

commercianti e marittimi originari della più vasta area dell'Adriatico orientale. Nella chiesa di Santa Maria a Southampton c'era persino una cripta dei marittimi croati che lavoravano sulle navi veneziane. Oggi la lapide funeraria si trova nella chiesa di San Nicola nella vicina città di North Stoneham e l'iscrizione del 1491 incisiavi attesta che fu eretta dalla Confraternita della Scuola degli Schiavoni, fondata a Venezia intorno alla metà del '400.

Parole chiave: contatti croato-inglesi, Southampton, Venezia, commercio, nautica, basso medioevo

ZNANSTVENICI, POMORCI, HODOČASNICI I TRGOVCI – NOSITELJI HRVATSKO-ENGLLESKIH SREDNJOVJEKOVNIH DOTICAJA

Hrvatsko-engleske povijesne veze događanjima su plodonosne i datiraju još od razdoblja ranoga srednjega vijeka. Tijek tih komunikacija, prožimanja i međusobnih uzdarivanja, potrebno je objasniti i predstaviti u nešto opsežnijem uvodu kako bi središnja problematika ovoga rada – bratovština hrvatskih pomoraca i njihova grobnica u Southamptonu (danas smještena u mjestu North Stoneham) – bila stavljena u odgovarajući povijesni kontekst.

Prve doticaje između britanskoga otoka i hrvatskoga prostora prenosili su i širili srednjovjekovni putnici - hodočasnici i trgovci. Zarana se bilježe i različite kulturne, znanstvene i crkvene veze, uspostavljane posredstvom znamenitih osoba. Tako je primjerice, “pionir hrvatske i europske znanosti” – Istranin Herman Dalmatin (oko 1110.–1154.) – niz godina prijateljevao sa Englezom Robertom iz Kettona, sa kojim je proputovao zemlje sjevernoga Sredozemlja i ostvario plodonosnu znanstvenu i prevodilačku suradnju. Potkraj XII. stoljeća (oko 1192. godine) vjerojatno se zbilo putovanje kralja Rikarda I. Lavljeg Srca kroz Dalmaciju. Ondje je – prema pisanju kroničara i putopisaca – doživio brodolom, te se sklonio u jedan grad (pretpostavlja se u Zadar ili u Dubrovnik). Osamdesetih godina XIV. stoljeća u Splitu je boravio Gvalterije – učenik vjerskoga reformatora Johna Wycliffa – te svojim propovijedima poticao otpor puka protiv vlasti i crkve (Mardešić, 1995, 10–20; Dadić, 1996; Lučić, 1991; Brandt, 1955).

Tijekom idućih stoljeća putovanja i boravak Hrvata u engleskim gradovima biti će sve učestaliji i događanjima raznovrsniji. Prva intenzivnija etapa hrvatsko-engleskih odnosa i poglavito prisutstva Hrvata u tamošnjim gradovima vezuje se uz njihovu službu u mletačkoj trgovačkoj mornarici. Poznato je da su već od početka XIII. stoljeća konvoji mletačkih trgovačkih brodova – zvanih flandrijske galije (*galere di Fiandra*) – bili vodeći posrednici u trgovačkoj razmjeni između istočne i zapadne Europe (Ruddock, 1951; Lane, 1991, 141–184). Konvoji, sastavljeni od više velikih galija, polazili su iz Mletaka na zapad natovareni istočnjačkim začinima, grčkim vinima, luksuznom robom i mletačkim tkaninama. Sa zapada su uvozili flandrijsku manufakturnu robu i

englesku vunu potrebnu za razvijenu mletačku tkalačku industriju. Konvoji su polazili na plovidbu početkom mjeseca ožujka. Plovili su duž jadranske obale prema Grčkoj. Na Krfu, Kreti i Zakintu tovarili su slatka grčka vina i suho grožđe, a odatle su skretali na zapad prema Siciliji i pristajali u Messini i Palermu. Put je dalje tekao prema luci Aigues Mortes u Provansi i prema Balearskom otočju, gdje su se radi obnove zaliha hrane i vode zaustavljali na Palma De Mallorci ili Ibizi. Kroz Gibraltar su dospjevali u Atlantik te u luci Cadiz vršili pripreme za posljednji i najopasniji dio putovanja. Ruta je dalje tekla pored rta sv. Vincenta u Portugalu, uz pristajanje u Lisabonu te prolaz rta Finisterre na sjeverozapadnom dijelu španjolske obale. U La Mancheu se flota razdvajala: veći dio (redovito sa kapetanovom galijom) je plovio u flandrijske luke (Antwerpen, Amsterdam, Brugge), a ostatak u južnoengleske gradove (poglavito u Southampton). Putovanja su trajala više mjeseci, a “engleski” dio flote ostajao je u tamošnjim lukama i do dvadesetak dana. U početnoj povijesti plovidbe flandrijskih galija u engleske luke, najčešće mjesto konačnog pristajanja brodova bio je London. Ploveći uz ušće Temze brodovi su pristajali nedaleko od Towera, gdje se – nazvano prema mletačkome brodovlju – nalazio *Galley Key*. Od pristaništa su vodile ulice u trgovačke četvrti grada, ponajprije u *Lombard Street* u kojoj su živjeli i poslovali trgovci i novčari iz sredozemnih gradova. Poslovne aktivnosti stranaca često je ometalo lokalno žiteljstvo, ponajprije domaći trgovci, koji su željeli spriječiti premoćno suparništvo poslovnih ljudi sa mletačkih galija. Nakon teških izgreda 1456. i 1457. godine – kada su napadnuti talijanski trgovci u Lombardijskoj ulici – mletačka je vlada odlučila premjestiti središte trgovačke djelatnosti u Southampton, koji je i do tada bio korišten kao usputna luka, ali i kao završna točka putovanja engleskoga dijela konvoja. Stoga od druge polovice XV. stoljeća Southampton postaje vodeća luka stranih (ponajprije talijanskih) trgovaca u Engleskoj. Takav položaj imat će Southampton čitavo jedno stoljeće, da bi od sredine XVI. stoljeća primat bio ponovo vraćen Londonu. Iz Southamptona su trgovci poduzimali putovanja rijekama ili kopnenim putovima do Winchestera, Londona i drugih južnoengleskih trgovačkih gradova. Tijekom boravka galije u luci kapetani su ostajali na brodovima, dok su mornari i veslači tražili smještaj u privatnim kućama u gradu. Takav je propis odredila gradska uprava nastojeći nadzirati boravak i ponašanje stranih pomoraca. Gradska uprava donosila je niz drugih propisa kojima se određivao položaj stranaca, ograničavala njihova trgovina te propisivali carinski nameti na uvezenu i izvezenu robu. Popisi članova posada flandrijskih galija koji su plaćali lokalne namete na robu važan su izvor za poznavanje narodnosne strukture posada mletačkih galija te nepobitno svjedočanstvo o velikom broju pomoraca sa istočnojadranske obale.

Jedan od prvih hrvatskih pomoraca koji se u izvorima spominje u Southamptonu je Blaž Zadranić (*Blasius de Jar*), član posade galije mletačkoga plemića Pietra Balbija 1396. godine. Blaž tada u svoje ime još 25 sudrugova sa galije prijavljuje carinskim službenicima raznu robu (začini, ulje, staklo, sapun, platno, svila, suho grožđe, šljive, vosak i dr.) u vrijednosti od preko 500 funti odnosno oko 3.000 mletačkih dukata (Kostić, 1975, 56; Mardešić, 1995, 35). U XV. stoljeću broj pomoraca sa istočnoga Jadrana spomenutih u southamptonskim carinskim knjigama mnogo je veći. Godine

1436. spominje se Zadrani Lucijan (*Lucyen de Jarre*), a 1458. zabilježeno je na više mletačkih galija više pomoraca zavičajem sa istočnoga Jadrana: Kotorani Andrija, Ivan, Nikola, Pavao i Rado; Zagrepčani Andrija, Juraj i Toma; Mihovil i Stjepan iz Šibenika; Petar Splićanin; Juraj i Marko iz Dubrovnika; Petar sa Lopuda i drugi. Godine 1463. na galiji Lodovica Gradeniga zabilježeni su Juraj i Ivan iz Kotora, a na brodu Domenica Trevisana Bračanin Jakov, Šibenčanin Pavao, Juraj iz Dubrovnika i Alegreto iz Budve. Galija Marca Trevisana se 1471. godine kraće vrijeme zadržala u Southamptonu, a na njoj su bila petorica pomoraca iz Bara (Juraj, Nikola, Petar, Rado i Stjepan), četiri Kotorana (Božidar, Mihovil, Nikola i Rado) te dva skadarska mornara (Kostić, 1975, 56–60). Posebno je vrijedan popis članova posada na mletačkim galijama iz 1504. i 1505. godine, prema kojem je vidljivo da su velik dio posade galija činili Dalmatinci i Bokelji.¹

Pomorci su tijekom boravka u luci provodili vrijeme na različite načine. Neki su malim brodićima sa galije plovili rijekom Itchen do Winchestera te na tamošnjem sajmu prodavali vlastitu i kupovali englesku robu. U tim su ih pokušajima nerijetko spriječavali drumski razbojnici (u prepadu 1499. godine ubijena su dva pomorca koja su trgovala u selima južne Engleske). Neki su mornari koristili višednevno zadržavanje galija za posjet hodočasničkim svetištima u Canterburyu. Nevoljko gledajući na takva izbivanja svojih pomoraca, mletačka je vlast još 1398. zabranila odlazak u hodočašća tijekom boravka galija u engleskim lukama. Poneki član posade bavio se u Southamptonu manjim obrtnim djelatnostima. Tako su 1484. godine gradske vlasti – potaknute tužbom udruge (ceha) tamošnjih krojača – zabranile Zadrani Ivanu, Baraninu Nikoli i Mihovilu iz Dubrovnika da izradbom odjeće konkuriraju tamošnjim obrtnicima te im je naređeno da izrađuju samo tkanine potrebne za posade galija. Naposlijetku, dobar dio vremena mornari su provodili u southamptonskim krčmama, gdje je nerijetko dolazilo do sukoba sa lokalnim pučanstvom.²

Cvat southamptonske luke trajao je do sredine XVI. stoljeća. Kasnije, kada se razvija i osamostaljuje engleska trgovačka flota, a kralj Henrik VIII. donosi odredbe o ograničavanju izvoza engleske vune (zbog narastajućih potreba sve snažnije domaće tekstilne industrije), središte trgovačko-novčarskog poslovanja ponovo se vraća u London. Mijenjaju se i plovidbeni pravci te gradovi Winchester i Southampton sve više ostaju izvan dohvata stranih brodova. U isto vrijeme mletački primat u trgovačkoj razmjeni s Engleskom preuzima Dubrovnik, čiji poduzetnici već krajem XV. i posebno početkom XVI. stoljeća imaju u londonskom poslovnom životu zapaženu ulogu (Mitić, 1966; Partridge, 1969; Kostić, 1970; Baras, 1996). Dubrovčani u Englesku izvoze vina (grčka, španjolska), sapun, vosak, začine, sagove, suho grožđe i manje količine egzotičnih proizvoda

1 Izrijekom se spominju Kotorani Blaž, Damjan, Ivan, Božo, Pavao, Petar i Stjepan; Budvani Juraj i Nikola; Zadrani Grgur, Ivan, Juraj i Šimun; Splićani Nikola i Pavao te Šibenčanin Petar (Kostić, 1975, 467–484).

2 Izvode iz knjiga gradske riznice u Southamptonu o kaznama za izgrede u kojima su sudjelovali naši pomorci (pretežito Dubrovčani) u razdoblju od 1491. do 1554. godine, objavio je Veselin Kostić (Kostić, 1975, 485–486).

iz afričkih luka, a izvoze (u zemlje Osmanskoga Carstva i na Balkan) gotove domaće tekstilne proizvode, što je posebno odgovaralo engleskoj vanjskotrgovačkoj politici koja je nastojala iskoristiti jak zamah domaće tekstilne industrije. Važno svjedočanstvo o dubrovačkom proboju na londonsko tržište zabilježeno je 1512. godine, kada trgovci Nikola Sorkočević i Federik Menčetić stječu od kralja Henrika VIII. dozvolu za izvoz oko 150.000 metara vunene tkanine, s time da isporučenu robu plate u roku od tri godine. U isto vrijeme djeluju u Londonu dvije dubrovačke trgovačke kuće koje se bave uvozno-izvoznim poslovima te čine nemale smetnje dotada neprijepornom mletačkom monopolu. Tada se među najuspješnije dubrovačke trgovačke obitelji djelatne u Londonu smatraju rodovi Brailović, Bunić, Gradić, Gučetić, Gundulić, Menčetić, Restić i Sorkočević. U Londonu Dubrovčani obitavaju u uskom prostoru omeđenom Ulicom Temze, Towerom i Lombardijskom ulicom. Riječ je o četvrti naseljenoj trgovcima iz Sredozemlja i poznatoj po prostranim kućama i velikim vrtovima. Neki Dubrovčani ostajali su u gradu na Temzi veći dio života, a nakon smrti sahranjeni su u tamošnjim crkvama.³ Zlatno doba dubrovačke trgovine s Engleskom potrajat će do sredine XVI. stoljeća i pripada vremenu vladavine kralja Henrika VIII. (1509.–1547.), koji je iznimno poticao englesku privrednu razmjenu sa Dubrovačkom Republikom. Trajni spomen dubrovačke nazočnosti u engleskim lukama zabilježen je u nazivu za velike jedrenjake (karake), koje su Englezi upravo prema Dubrovniku (*Arragouse, Aragouse, Aragusa*) prozvali *argosyi*.⁴

“MLETAČKA VEZA” – OKOLNOSTI DOLASKA HRVATSKIH POMORACA U SOUTHAMPTON

Jedno od istraživačkih pitanja ovoga rada odnosi se na podrijetlo, nastanak i obilježja hrvatske bratovštine u Southamptonu. Neosporno je – kako se može vidjeti iz prethodne cjeline – da je Southampton bio tijekom više od jednoga stoljeća važna ili (neko vrijeme) vodeća luka za pristajanje mletačkih trgovačkih brodova u južnoj Engleskoj. Isto tako, neupitno je da su velik dio brodskih posada činili pomorci zavičajem od dalmatinskoga sjevera do Boke. Većina njih je prije isplavlivanja na “flandrijskim galijama” neko vrijeme stanovala u Mlecima i bavila se različitim, pretežno pomorskim i obrtničkim poslovima (drvodjelsko-tesarski obrti u mletačkome arsenalu). Ondje su – u srcu mletačkog predjela Castello – useljenici zavičajem sa šireg poteza istočnoga Jadrana osnovali 1451. godine svoju bratovštinu sv. Jurja i Tripuna (*Scuola degli Schiavoni*) (usp.: Perocco,

3 U crkvi sv. Olafa u Hart Streetu u londonskom Cityju je pokopan Matija Bobaljević, a nadgrobni natpis je postavio 1567. godine Nikola Gučetić (*Mattheo Babalio Nobili Ragusino, pietate ac probitate insigni, immaturaque morte vita defuncto. Anno aetatis suae 27, Domini vero 1567, mense Junio*). Drugi natpis u crkvi sv. Andrije u Leadenhall u Cityju glasi: *Nicholai de Nale Ragusini, caro in hoc tumulto repulverescit, spiritus ad coelum reversus re assumptionem carnis expectat. Obiit die 1 Ianuar 1566, a nativitate vixit annos 50, menses 7, dies 29. Augustinus amantissimo fratri moerens ponere curavit* (Filipović, 1972, 321).

4 Dubrovačke karake spominje pod tim imenom i William Shakespeare u djelima *Ukročena goropadnica* i *Mletački trgovac* (Luetić, 1984, 215).

1964; Perocco, 1984; Čoralić, 1994a; Čoralić, 1994b; Čoralić, 2003, 159–210). Najveći broj članova činili su pomorci u službi mletačke mornarice, ponajviše sa područja Boke kotorske te iz dalmatinskih gradova Zadra, Šibenika, Splita i sa otoka Brača i Hvara. Izravno svjedočanstvo o uključenosti pomoraca djelatnih u mletačkoj službi u tamošnju bratovštinu sv. Jurja i Tripuna sadržano je u njihovim oporukama, često pisanim upravo uoči odlaska na dugotrajno i neizvjesno putovanje na zapad. U razdoblju od sredine XV. do kraja šezdesetih godina XVI. stoljeća sačuvano je niz oporuka u kojima osobe – izravno ili neizravno (supruge pomoraca) povezane sa mletačkom trgovačkom flotom – spominju svoje članstvo ili vezu sa *Scuola degli Schiavoni* (ASV-NT, b. 44, br. 422, 6. IX. 1531; b. 127, br. 738, 7. IX. 1518; b. 191, br. 664, 13. XI. 1531; b. 651, br. 143, 25. VII. 1483; b. 734, br. 226, 16. XII. 1454; b. 846, br. 181, 5. VIII. 1567; b. 968, br. 322, 12. VII. 1508; b. 1084, br. 181, 5. VIII. 1534). Upravo zbog brojnih pomoraca koji su odlazili na dugotrajna, višemjesečna putovanja izvan matične luke, doneseno je u statutu (*Mariegola*) bratovštine iz 1455. godine nekoliko odredbi. Tako u članu 44 stoji da ukoliko se neki član udruge razboli izvan Mletaka, tada se njegov subrat mora za njega brinuti, nabavljati lijekove i plaćati liječničku skrb. Ukoliko bolesnik premine, bratim se mora pobrinuti za njegovu sahranu. Na povratku u Mletke podnosi upravi bratovštine troškovnik koji je imao tijekom skrbi za preminulog bratima, te mu se svi troškovi nadoknađuju iz zajedničke blagajne. U svezi sa čestim putovanjima pomoraca – članova bratovštine – donesena je i odredba (član 45) da se svi bratimi koji se nalaze u Mlecima moraju redovito moliti za svu svoju braću koja su *fuora de Venexia in mar et in merchadantia*, kako bi ih Bog doveo u sigurne luke i spasio od gusara i razbojnika te na kraju sretno vratio domu (Vallery, 1978, 8). Slične odredbe, iako ponešto drugačije u svezi sa pokopom bratima preminulih izvan matičnoga grada, sadržane su i u statutima pomorskih bratovština bokeljskih i dalmatinskih gradova Kotor, Splita i Zadra.⁵ Takvi nam podaci, poglavito kada je riječ o bratovštini sv. Jurja i Tripuna u Mlecima, pokazuju kako je briga za posmrtnu ostatke pokojnih bratima preminulih izvan matične luke, bila uobičajena praksa u nizu karitativnih dužnosti udruge. Natpis na grobnici hrvatskih pomoraca u mjestu North Stoneham (udaljenog od Southamptona oko šest kilometara), o kojemu će biti više riječi u sljedećem poglavlju, podosta podsjeća na najčešće korišten naziv za udruhu istočnojadranskih pomoraca u Mlecima (*Scuola degli Schiavoni*). Kako je – u odnosu na hrvatske bratovštine u nekim drugim talijanskim gradovima (Fermo, Recanati, Ancona) – mletačka udruga bila daleko najbrojnija, može se pretpostaviti vrlo bliska veza između Southamptona, northstonehamskoga natpisa i bratovštine sv. Jurja i Tripuna u Mlecima. Dokaz tome je i činjenica da su u to vrijeme (XV. stoljeće) pomorci sa hrvatskoga uzorja dospjevali u južnoengleske luke gotovo isključivo kao pomorci u službi mletačkih galija.

5 Primjerice, statut bratovštine kotorskih pomoraca iz 1463. godine propisuje u članu 15 da se – ukoliko je moguće – zapovjednik broda pobrine za prijevoz posmrtnih ostataka pokojnog bratima u Kotor. Za obavljeni trud dobiva tri dukata ako se radi o prijenosu iz mjesta koje je odaljenije od Hvara s jedne i Drača s druge strane. Ako je mjesto unutar tih granica dobiva 1,5 dukat (Milošević, Antović, 2009, 18–19).

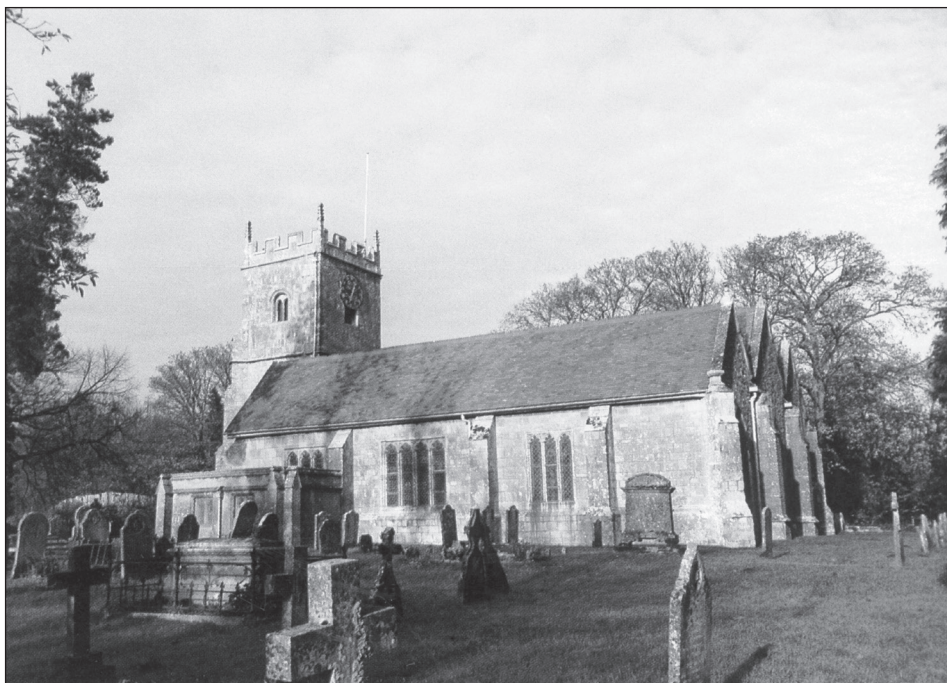
SVJEDOČANSTVO PRISUTNOSTI – GROBNICA HRVATSKIH POMORACA U NORTH STONEHAMU

Jedno od važnih svjedočanstava nazočnosti hrvatskih pomoraca u srednjovjekovnoj Engleskoj sačuvano je u spomenutom mjestu North Stoneham.⁶ U tamošnjoj (sada anglikanskoj) crkvi sv. Nikole nalazi se nadgrobna ploča od crnog mramora (duga oko 2 m, široka 1,25 m). Na rubu, okružen crtama, sačuvan je natpis pisan latinskim i talijanskim jezikom: *ANNO DOMINI M.CCCC.LXXXXI. SEPVLTVRA DE LA SCHOLA DE SCLAVONI*. U četiri ugla ploče nalaze se simboli četiri evanđelista: anđeo sv. Mateja (gornji desni ugao), krilati vol sv. Luke (donji desni ugao), orao sv. Ivana (gornji lijevi ugao) i lav sv. Marka (donji lijevi ugao). Središnji ornament je izrađen u obliku štita sa simbolom dvoglavog orla i sa cvjetnom dekoracijom uokolo štita. Činjenica da se nadgrobna ploča bratovštine danas nalazi u prilično izoliranom selu North Stoneham – nekada mjestu na važnom trgovačkom putu od Southamptona prema Winchesteru – još je od XIX. stoljeća pobuđivala zanimanje lokalnih proučavatelja povijesne baštine.⁷ U engleskoj su se literaturi njome prvi ozbiljnije pozabavili članovi hampshirskog i londonskog društva za proučavanje i zaštitu starina (*Hampshire Field Club, Society of Antiquaries of London*). Tako su George William Minns i George William Kitchin (dekan Winchestera i predsjednik *Society of Antiquaries*) u svojim raspravama, isprva izloženim na godišnjim sastancima njihovih društava, dali podroban opis izgleda i tadašnjega stanja nadgrobne ploče te pokušali razjasniti razloge njezina postavljanja u North Stonehamu (Minns, 1894; Kitchin, 1895). Važnost tih rasprava u tome je što su upozorile na postojanje hrvatske grobnice i potaknule kasnija istraživanja, iako je Kitchin polazio od pogrešne pretpostavke da se ploča oduvijek nalazila u North Stonehamu.⁸ Oba autora ispravno povezuju brojnu nazočnost hrvatskih pomoraca sa mletačkih galija u Southamptonu tijekom XV. stoljeća i vrijeme nastanka njihove grobnice. Jednako tako, upućivanje na postojanje bratovštine istočnojadranskih useljenika u Mlecima – na koje upozoravaju obojica autora – također je ispravan trag koji upućuje na vjerojatno podrijetlo pomoraca koji su podigli grobnicu. Preuzimajući navode G. W. Minnsa i drugih povjesnika s kraja XIX. i početkom XX. stoljeća, brojni drugi proučavatelji prošlosti toga kraja upozoravali su i u svojim djelima spominjali nadgrobni natpis u North Stonehamu, sve više ga povezujući s djelovanjem nekoć primjetne kolonije dalmatinskih i bokeljskih pomoraca i trgovaca u Southamptonu (Bolingbroke Woodward et al., 1862–1869, 114; Shranz, 1881, 125; Shore, 1892,

6 O problematici hrvatsko-engleskih veza u kontekstu postojanja nadgrobne ploče hrvatskih pomoraca u North Stonehamu pisala sam u radu pod naslovom Tragom grobnice hrvatske bratovštine u North Stonehamu kraj Southamptona u Engleskoj (Čoralić, 1997). Za ovu prigodu rad je proširen i dopunjen novim saznanjima iz historiografije i arhivskih izvora.

7 Jedan od prvih spomena nadgrobne ploče u North Stonehamu zabilježen je u davno napisanim djelima Johna Duthyja (Duthy, 1840, 396) i Rawdona Browna (Brown, 1865, 151).

8 Kitchin smatra da su zbog negostoljubivosti i netrpeljivosti građana Southamptona prema strancima (takvo ponašanje svojih sunarodnjaka winchesterski dekan žestoko osuđuje) članovi bratovštine grobnicu podigli u North Stonehamu, koji se tada ionako nalazio na važnom prometnom putu prema Winchesteru.

Sl. 1: Župna crkva u North Stonehamu u kojoj se nalazi nadgrobna ploča hrvatskih pomoraca (foto: B. Tempest), ljubaznošću župe u North Stonehamu.

Fig. 1: Parish church in North Stoneham in which the tombstone of Croatian mariners is to be found (photo: B. Tempest), with courtesy of the North Stoneham Parish.

214; Ruddock, 1951, 132–133; Pevsner, Lloyd, 1967, 357–358). Od novijih stranih radova posvećenih nadgrobnoj ploči u North Stonehamu izdvaja se još i prilog Marzie Passerini Glazel, objavljen u časopisu današnje bratovštine *Scuola Dalmata dei SS Giorgio e Trifone* u Veneciji, kao i napomene Veselina Kostića (Passerini Glazel, 1983; Kostić, 1975, 89–91). Naposljetku, potrebno je kazati kako je u hrvatskoj znanstvenoj literaturi spomen bratovštine hrvatskih pomoraca i njihov nadgrobni natpis u North Stonehamu još uvijek u velikoj mjeri nepoznanica.⁹

Na osnovi prethodnih historiografskih uradaka, ponajprije onih engleskoga podrijetla, moguće je rekonstruirati nekoliko ključnih događaja koji se odnose na povijest nadgrobnog natpisa u North Stonehamu. Gotovo je sigurno da se ploča isprva nalazila u Southamptonu u kapelici sv. Nikole, smještenoj neposredno uz crkvu sv. Marije izvan srednjovjekovnih gradskih zidina. Crkva sv. Marije bila je najstarija gradska crkva, podignuta u ranom srednjem vijeku na mjestu saksonskoga grada Hamwica. Zadržala je

⁹ Kraće navode o tome zabilježili su: Luković, 1956, 106; Šanjek, 1993, 375; Šanjek, 1996, 261; Mardešić, 1995, 154. Pomorcima sahranjenim u North Stonehamu posvetio je jednu pjesmu (*Grob hrvatskih mornara*) hrvatski književnik Drago Štambuk (Štambuk, 1991, 147); usporedi i: Čoralić, 1997.

svoju važnost i u kasnom srednjem vijeku te predstavljala glavnu gradsku zbornu crkvu. Bila je ujedno i najveća grobišna crkva u gradu, a poznato je da su u nju zalazili trgovci i pomorci sa mletačkih galija. Sredinom XVI. stoljeća crkva i kapelica su porušene,¹⁰ a veći dio umjetnina i građevnog materijala prenesen je u druge crkve ili upotrebljen za javne radove. Vjerojatno je tada nadgrobna ploča bratovštine premještena u crkvu sv. Nikole u North Stonehamu – najbližem mjestu u kojem se nalazila crkva s istim titulatom – zaštitnikom pomoraca.¹¹ Isprva je ploča smještena u sjeverni dio crkvene lađe,¹² a zatim je premještena na mjesto ispred glavnoga oltara. Godine 1893. na poticaj i uz troškove hampshirskoga Field Cluba te ljubaznošću rektora crkve Edwarda Kenworthya Browna, kameni pod koji je prekrivao ploču je preuređen te je postala dostupna svim posjetiteljima.¹³ Danas je tek djelomično prekrivena sagovima i klupama, ali je – bez većih poteškoća – lako dostupna za razgledavanje. Osim nadgrobne ploče, iz southamptonske crkve sv. Marije nisu u North Stoneham premješteni drugi predmeti koji su pripadali bratovštini (primjerice oltar i oltarne slike) te je ploča danas jedini svjedok postojanja udruge hrvatskih pomoraca u južnoj Engleskoj.

Pitanje koje se postavljalo odnosi se i na stvarnu namjenu nadgrobne ploče. Manje je vjerojatna mogućnost da je ploča podignuta samo za jednoga pokojnog člana bratovštine ili za manju skupinu pomoraca koji su – iz nepoznatih razloga (bolest, nesreća na moru, razbojstvo) – preminuli u isto vrijeme. Vjerojatnije je ipak riječ o grobnici koju su u Southamptonu podigli hrvatski članovi posada mletačkih galija kako bi – ukoliko nekog subrata zadesi smrt – bio sahranjen dostojno i u skladu sa statutarnim odredbama udruge. Prijenos posmrtnih ostataka u matičnu luku bio je neizvediv. Stoga je brojna i imućno zasigurno dobrostojeća hrvatska kolonija u gradovima južne Engleske željela – poput ostalih skupina prisutnih u engleskim gradovima – trajno osigurati svoje grobišno mjesto. Odabrana je prikladna, pomorcima sa mletačkoga područja dobro poznata crkva sv. Marije. Okolnostima je pogodovala i činjenica da je titular tamošnje kapelice (sv. Nikola) također potpuno odgovarao potrebama hrvatskih pomoraca. Na osnovu prethodnog može se smatrati da *Schola de Slavoni* u Southamptonu vjerojatno nikada nije djelovala kao potpuno samostalna bratimska udruga sa svim pripadajućim obilježjima (statut, sjedište u crkvi, upravna tijela, godišnje skupštine, vođenje bratimskih knjiga i slično). Za tako nešto je broj ondje prisutnih pomoraca i trgovaca sa istočnoga Jadrana ipak bio premalen, a ujedno je bila riječ i o njihovoj tek privremenoj nazočnosti. Stoga je grobišno mjesto u

10 Crkva je obnovljena tek u XVIII. stoljeću, a proširena je u XIX. stoljeću. Uništena je tijekom bombardiranja u Drugom svjetskom ratu te ponovo sagrađena pedesetih godina XX. stoljeća (Pevsner, Lloyd, 1967, 518–519).

11 Crkva sv. Nikole je trobrodna građevina s tornjem na zapadnome dijelu. Pregrađena je (1590.–1610.) u stilu zakašnjele gotike, ali je zadržala i elemente prvotne gradnje. U vrijeme pregradnje donesen je i ugrađen na zapadni zid prozor iz neke veće crkve (iz XIII. stoljeća). Crkva je ponovo pregrađena 1826. godine, a u Drugom svjetskom ratu oštećena je u bombardiranjima (Pevsner, Lloyd, 1967, 357–358).

12 Još 1819. godine ploča se nalazila u sjevernom krilu crkve (Minns, 1894, 363).

13 Preuređenje poda na kojem se nalazila ploča zabilježeno je u Proceedings of the Society of Antiquaries of London, Second Series, vol. XIV (20 April 1893), 324.

kapelici sv. Nikole vjerojatnije pripadalo matičnoj mletačkoj bratovštini useljenika sa istočne obale Jadrana koji su na ovaj način obilježili svoju nazočnost daleko od svojih matičnih krajeva. Na osnovu navedenoga možemo smatrati da je su pomorci iz Dalmacije i Boke u Southamptonu bili udruženi u svojevrsnu podružnicu svoje, mnogo poznatije i štovanije bratimske udruge u Mlecima. Bez obzira na tu mogućnost (nepostojanje čvrsto organizirane bratovštine), činjenica je da su u tamošnjoj crkvi posjedovali vlastitu grobnicu te da se – iako ne u pravom smislu riječi – može govoriti o djelovanju (makar i kratkotrajnom i institucionalno nepotpunom) njihove bratovštine na engleskome jugu.

Sporno pitanje na koje se malo tko od spomenutih istraživača detaljnije osvrće – odnosi se na grb urezan u štitu. Dvoglavi orao znak je austrijskih vladara i Svetoga Rimskoga Carstva i teško ga je u prvi tren dovesti u svezu sa useljenicima u glavnome gradu Republike Svetoga Marka. Ipak, potrebno je uzeti u obzir vrijeme iz kojega potječe natpis (1491. godina) i uklopiti ga u šira onodobna povijesna zbivanja na hrvatskom prostoru. Upravo tijekom druge polovice XV. stoljeća odvijaju se najučestalija hrvatska prekojadranska iseljavanja, a nemalen dio useljeničkih skupina čine žitelji iz nemletačkih krajeva koja se tada nalaze pod osmanskom vlašću (useljenici iz Slavonije, Like, Krbave, Bosne i dr.). Nemalen broj pristupa bratovštini sv. Jurja i Tripuna, a mnogi se – u potrazi za sigurnijom egzistencijom – upuštaju na opasne plovidbe prema zapadu. Uglavnom je riječ o prvoj useljeničkoj generaciji koja još u cjelosti zadržava svijest o domovinskom podrijetlu te je moguće da su znamenja (grb) države iz koje potječu – zadržali kao posljednju vezu sa starim krajem. Dvoglavi orao toga vremena heraldički je simbol kojega unosi habsburški vladar Maksimilijan I. (1486.–1519.), koji u Požunskom miru 1491. godine obnavlja nasljedni ugovor sa češkim i hrvatsko-ugarskim kraljem Vladislavom II. Jagelovićem (nasljedni ugovor sklopio je njegov otac Friedrich III. sa hrvatsko-ugarskim kraljem Matijom Korvinom 1463. godine). Maksimilijan je modificirao varijantu dinastičkoga grba iz vremena Albrehta II. (1330.–1358.) i uveo znak dvoglavog orla kao bazičnog simbola njemačkoga carstva (Brajković, 1995, 112–113; Zmajić, 1996, 38). Moguće je stoga da su hrvatski pomorci, koji su se u političkom smislu i dalje osjećali vezanima za matičnu domovinu, a stjecajem okolnosti se zatekli daleko od zavičaja i druge domovine – Mletaka – u dalekom južnoengleskom gradu željeli izraziti pripadnost zemljama uz koje ih je vezala životna sudbina. Dvoglavim orlom odredili su povezanost sa habsburškim vladarima, talijansko-latinskim natpisom upozorili na matičnu bratimsku udruhu u Mlecima, a nazivljem (*Schola de Sclavoni*) pružili neoborivo svjedočanstvo kako je riječ o pomorcima sa širega područja istočnojadranske obale.

ZAKLJUČAK

Grobnica hrvatske bratovštine u Southamptonu nije poslije postavljanja korištena tijekom dužega razdoblja. Već početkom idućega stoljeća izrazito opada mletačka trgovina sa Flandrijom i južnoengleskim lukama, a tamošnji gradovi Southampton i Winchester gube dotadašnji značaj. Posade mletačkih galija koje su činili istočnojadranski pomorci

ondje su manje prisutne, a oblici hrvatsko-engleskih veza višestruko se mijenjaju. Primat tada preuzimaju dubrovački trgovci i poduzetnici, ali središte njihova djelovanja nije Southampton već London. Tragovi njihove nazočnosti u Southamptonu se postupno gube, a nakon premještanja nadgrobne ploče u North Stoneham je sjećanje na hrvatske pomorce utonulo u zaborav. Danas su mramorna nadgrobna ploča i drevna arhivska vreća jedini svjedoci nekada žive hrvatske nazočnosti u južnoj Engleskoj.

THE VAULT OF THE CONFRATERNITY OF CROATIAN MARINERS IN SOUTHERN ENGLAND (LATE MIDDLE AGES)

Lovorka ČORALIĆ

Croatian Institute of History, Opatička 10, 10000 Zagreb, Croatia

e-mail: lovorka@isp.hr

SUMMARY

The introductory part of the paper deals with Croatian-English political and cultural contacts in the Middle Ages (the link between “the pioneer of Croatian and European science” Herman Dalmatin and Robert of Ketton; the disputable arrival of King Richard the Lionheart in Dalmatia, etc.). In the following centuries, the Croatians’ journeys to and stays in English towns became increasingly frequent and varied. The first, more intensive phase of Croatian-English contacts and the increased presence of Croatians in England is related to the employment of the latter in the Venetian merchant marine, i.e. with the voyages of the so called “galleys of Flanders” to the ports of Southern England. Southampton, which was the leading port for Italian merchants in England from mid-15th century to mid-16th century, saw at that time many merchants and mariners from the wider Eastern Adriatic region operate in this area. In the Church of Saint Mary in Southampton there was even a vault of Croatian mariners working on Venetian ships. Today, the gravestone lies in the Church of St. Nicolas in the nearby town of North Stoneham, and its inscription dating from 1491 bears witness that it was erected by the members of the Confraternity Scuola degli Schiavoni, founded in Venice in mid-15th century.

Key words: Croatian-English contacts, Southampton, Venice, commerce, seafaring, Late Middle Ages

IZVORI I LITERATURA

ASV-NT – Archivio di Stato di Venezia (ASV), Notarile testamenti (NT).

Baras, F. (1996): Dioklecijan i Hrvati na Temzi. Srićno pojde u Angliju. Večernji list, 15. rujan. Zagreb, 18.

Bolingbroke Woodward, B., Wilks, T. C., Lockhart, C. (1862–1869): A General History of Hampshire. Vol. 2. Southampton and Alresford and the adjacent Country. London, Vitruv & Co, City Road and Ivy Lane.

Brajković, V. (1995): Grbovi, grbovnice, rodoslovlja. Katalog zbirke grbova, grbovnica i rodoslovlja. Zagreb, Hrvatski povijesni muzej.

Brandt, M. (1955): Wyclifova hereza i socijalni pokreti u Splitu krajem 14. stoljeća. Zagreb, Kultura.

- Brown, R. (1865):** L'Archivio di Venezia con riguardo speciale alla storia inglese. Venezia - Torino, G. Antonelli - L. Basadonna.
- Čoralić, L. (1994a):** Bratovština slavenskih doseljenika sv. Jurja i Tripuna u Veneciji. Izvori, historiografija i mogućnosti istraživanja. Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 27, 43–57.
- Čoralić, L. (1994b):** Bratovština sv. Jurja i Tripuna u Mlecima u oporukama hrvatskih iseljenika. *Croatica Christiana periodica*, XVIII, 34. Zagreb, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 79–98.
- Čoralić, L. (1997):** Tragom grobnice hrvatske bratovštine u North Stonehamu kraj Southamptonu u Engleskoj. *Croatica Christiana periodica*, XXI, 40. Zagreb, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 27–37.
- Čoralić, L. (2003):** Hrvatski prinosi mletačkoj kulturi: odabrane teme. Zagreb, Dom i svijet.
- Dadić, Ž. (1996):** Herman Dalmatin / Hermann of Dalmatia / Hermannus Dalmata. Zagreb, Školska knjiga.
- Duthy, J. (1840):** Sketches of Hampshire. Winchester (s. e.).
- Filipović, R. (1972):** Englesko-hrvatske književne veze. Zagreb, Liber - Mladost.
- Kitchin, G. W. (1895):** The Burial-place of the Slavonians in North Stoneham Church. *Archeologia or Miscellaneous Tracts relating to Antiquity published by Society of Antiquaries of London. Second Series, vol. IV.* London, 131–138.
- Kostić, V. (1970):** Iz života Dubrovčana u Londonu u prvoj polovici XVI. veka. *Anali Filozofskog fakulteta u Beogradu*, 10. Beograd, Filozofski fakultet, 163–185.
- Kostić, V. (1975):** Dubrovnik i Engleska 1300–1650. Beograd, SANU.
- Lane, F. C. (1991):** Storia di Venezia. Torino, Einaudi.
- Lučić, J. (1991):** O najranijim vezama Dubrovnika s Engleskom i Španjolskom. V: Lučić, J.: Dubrovačke teme. Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske, 474–499.
- Luetić, J. (1984):** Pomorci i jedrenjaci Republike Dubrovačke. Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Luković, N. (1956):** Prčanjско brodarstvo XVIII. vijeka. Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru, 5. Kotor, Pomorski muzej u Kotoru, 103–109.
- Mardešić, I. (1995):** Hrvatska - Velika Britanija: povijest kulturnih i književnih odnosa / Croatia - Great Britain: the history of cultural and literary relations. Zagreb, Društvo hrvatskih književnika.
- Milošević, M., Antović, J. (2009):** Statut Bratovštine svetog Nikole mornara u Kotoru iz 1463. sa alegatima do 1807. godine. Kotor, Bokeljska mornarica Kotor.
- Minns, G. W. (1894):** The Slavonian Tombstone at North Stoneham. A Chapter in the History of the ancient Commerce of Southampton. *Papers and Proceedings of the Hampshire Field Club, vol. II, part III (for the year 1893).* Southampton, 356–364.
- Mitić, I. (1966):** Brodovi Dubrovačke Republike u lukama Sjeverne Evrope. *Naše more*, XIII, 1–2, 32–33.
- Partridge, M. (1969):** Odnosi Dubrovnika s Londonom u vrijeme Marina Držića (1508–1567). V: Ravlić, J. (ur.): *Marin Držić: zbornik radova.* Zagreb, Matica hrvatska, 28–32.

- Passerini Glazel, M. (1983):** Sulla pietra tombale di Northstoneham. Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Trifone, 16. Venezia, 25–29.
- Perocco, G. (1964):** Carpaccio nella Scuola di S. Giorgio degli Schiavoni. Venezia, Ongania.
- Perocco, G. (1984):** Guida alla Scuola Dalmata dei Santi Giorgio e Trifone (detta San Giorgio degli Schiavoni). Venezia, Scuola Dalmata.
- Pevsner, N., Lloyd, D. (1967):** The Buildings of England - Hampshire and the Isle of Wight. Harmondsworth, Penguin books.
- Proceedings of the Society of Antiquaries of London.** London, Society of Antiquaries of London, 1849–1920.
- Ruddock, A. A. (1951):** Italian Merchants and Shipping in Southampton 1270–1600. Southampton, University college.
- Shore, T. W. (1892):** A History of Hampshire, including the Isle of Wight. Vol. 1. London, Elliot Stock.
- Shranz, G. von (1881):** Englische Handelspolitik gegen Ende des Mittelalters. Vol. 1. Leipzig (s. e.).
- Šanjek, F. (1993²):** Crkva i kršćanstvo u Hrvata. Srednji vijek. Zagreb, Kršćanska sadašnjost.
- Šanjek, F. (1996²):** Kršćanstvo na hrvatskom prostoru. Pregled religiozne povijesti Hrvata (7–20. s.). Zagreb, Kršćanska sadašnjost.
- Štambuk, D. (1991):** Croatia aeternam. Zagreb, DMD.
- Vallery, T. (1978):** “La Fraternalità overo la Scuola in honore de Missier San Zorzi et Missier San Trifon”. Il primo statuto. Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Trifone, 11. Venezia, 3–9.
- Zmajčić, B. (1996²):** Heraldika, sfragistika, genealogija, veksilologija. Rječnik heraldičkog nazivlja. Zagreb, Golden marketnig.